

หัวข้อที่ 2

สื่อการสอนเรื่องพิธีกรรมในชีวิตนักศึกษามหาวิทยาลัยไทย

อาจารย์สายชล สัตยานุรักษ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- (1) ได้กล่าวแล้วว่าพิธีกรรมคือการกระทำที่ซ้ำ ๆ กันเป็นเวลานาน โดยมีแบบแผนการปฏิบัติที่แน่นอน ในขณะที่เดียวกันพิธีกรรมก็สะท้อนภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ของกลุ่มคนที่ประกอบพิธีกรรมนั้นขึ้น เราจึงอาจเข้าใจความคิดความเชื่อหรืออุดมการณ์ของกลุ่มคนจากการศึกษาพิธีกรรมของเขาได้
- (2) พิธีกรรมตามความหมายนี้เกิดขึ้นในชีวิตของเราอยู่เป็นประจำ เพียงแต่ว่าบางครั้งเราไม่รู้สึกรู้สีกว่าเรากำลังอยู่ในพิธีกรรมเท่านั้น การใช้ชีวิตเป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัยของไทย ก็แวดล้อมอยู่ด้วยการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นอันมากตามความหมายนี้ ในที่นี้จะยกพิธีกรรมที่นักศึกษาเข้าร่วมทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัวมาอธิบายเป็นตัวอย่าง ในขณะเดียวกันก็จะชี้ให้เห็นว่าพิธีกรรมเหล่านี้ที่จริงแล้วแฝงโลกทรรศน์และอุดมการณ์อะไรอยู่เบื้องหลัง เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการถ่ายทอดสืบต่ออุดมการณ์จากนักศึกษารุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างไร
- (3) พิธีกรรมที่จะนำมากล่าวถึงส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นพี่และรุ่นน้อง อุดมการณ์ของพิธีกรรมเหล่านี้มีหน้าที่สองอย่างคือ
  1. เพื่อย้ำหรือยืนยันถึงอุดมคติความสัมพันธ์ภายในของกลุ่มนักศึกษาเอง
  2. เพื่อนิยามหรือกำหนดสถานภาพของตนเองกับสังคมภายนอก
- (4) พิธีกรรมแรกที่จะกล่าวถึงคือพิธีกรรม "วัก"

การวักเป็นพิธีกรรม เพราะเป็นกิจกรรมที่ทำซ้ำแล้วซ้ำอีกทุกปี เมื่อมีนักศึกษา รุ่นใหม่เข้ามา และมีโครงสร้างหรือแบบแผนของกิจกรรมที่ค่อนข้างแน่นอน
- (4) ในพิธีกรรมวัก เราจะมองเห็นบทบาทที่แตกต่างกันของคน 4 กลุ่ม ซึ่งเป็นไปตามอุดมคติของความสัมพันธ์ของชุมชนนักศึกษาที่อยู่ขึ้นไปแตกต่างกันไป นักศึกษาปี 1 หรือน้องใหม่คือคนที่ถูกวัก มีสถานภาพต่ำสุด แสดงสถานภาพที่ไร้สิทธิเสรีภาพอันเท่าเทียมกับชั้นปีอื่นคือ ต้องแต่งกายให้เรียบร้อยตามระเบียบมหาวิทยาลัย และต้องเชื่อฟังหรือยอมจำนนต่ออำนาจของรุ่นพี่โดยสิ้นเชิง อย่างน้อยก็ในระหว่างอยู่ในพิธีกรรม"วัก"

- (5) นักศึกษาปี 2 มีสถานภาพสูงขึ้นมา ทำหน้าที่ซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่า "แท็คแคร์"และคอยแทรกแซงเพื่อลดความตึงเครียด เมื่อบรรยากาศในพิธีกรรมมีแนวโน้มจะเครียดเกินไป
- (6) นักศึกษาปี 3 มีสถานภาพสูงกว่าปี 2 เป็นเสมือนตัวแทนอำนาจของนักศึกษารุ่นพี่ทั้งหมด ทำหน้าที่เป็น "สตีฟวีก"ซึ่งจะร่วมกันบังคับควบคุมน้องใหม่ทั้งด้วยภาษาพูดและภาษากาย
- (7) นักศึกษาปี 4 ซึ่งมีสถานภาพและอำนาจสูงสุดในบางคณะจะร่วมอยู่ในสตีฟวีกด้วย แต่โดยทั่วไปแล้วจะควบคุมพิธีกรรมทั้งหมดอยู่ห่าง ๆ ปล່อยให้ปี 3 และปี 2 แสดงบทบาทต่าง ๆ ไปตามขั้นตอนบางที่ตัวแทนปี 4 อาจไม่เข้าร่วมในพิธีกรรมโดยตลอด แต่อาจเข้ามาสังเกตการณ์ ถ้าเห็นว่าทุกอย่างเป็นไปได้ถูกต้องตามแบบแผน ก็จะทำท่าพึงพอใจแล้วเดินออกไป ต่อเมื่อน้องใหม่ที่ติดใจมาก ๆ ซึ่งในคณะวิจิตรศิลป์เรียกว่า "หลุดรุ่น" เกินความสามารถของพี่ปี 2 และ 3 จะควบคุมได้ พี่ปี 4 ก็จะลงมา "ซ่อมน้อง" ที่หลุดรุ่นจนกว่าจะ "อ่อนลง" ด้วยความล้าแก่ผิด ยอมรับสถานภาพของตนแต่โดยดี
- (8) ในพิธีกรรมวักนี้ แม้แต่ตำแหน่งแห่งที่ซึ่งกลุ่มสถานภาพต่าง ๆ จะยืนหรือนั่งหรือเดินก็มีการกำหนดแดนเอาไว้อย่างชัดเจน และระยะห่างระหว่างกลุ่มก็มีความหมายเชิงพิธีกรรมด้วย เช่นน้องใหม่จะไม่มายืนอยู่บริเวณหน้าห้องหรือหน้าพิธี เว้นแต่รุ่นพี่จะสั่ง และน้องใหม่จะอยู่ในกลุ่มของน้องใหม่ด้วยกัน ห่างจากรุ่นพี่พอสมควร ไม่เข้าไปใกล้เกินไปอันแสดงถึงความยำเกรง พี่ปี 2 และ 3 จะอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้ชิดกับน้องใหม่มากกว่าปี 4 และมีความสัมพันธ์โดยตรงกับน้องใหม่มากกว่าพี่ปี 4 เป็นต้น

นอกจากนี้กิจกรรมต่าง ๆ ในการวักก็มีแบบแผนเช่นกัน เช่นแบบแผนในการ "ไล่อ้อ" หรือในการร้องเพลงเชียร์ น้องใหม่จะต้องร้องด้วยเสียงอันดังและพร้อมเพรียงกัน ถ้าเป็นคณะวิจิตรศิลป์น้องใหม่จะต้องร้อง "เหววิจิตรศิลป์" ด้วยกิริยาและน้ำเสียงที่สร้างบรรยากาศขรม ชล้ง คักดีลสิทธ์ ในการไต่สวน, ตักเตือน, ลงโทษน้องใหม่ที่ทำผิดระเบียบวินัย เช่นแต่งตัวไม่เรียบร้อย, โดดเรียน, เทียบกลางคืน, โดดเชียร์ ฯลฯ ก็มี

แบบแผนที่ค่อนข้างแน่นอนชัดเจนรูปแบบของการ "ว่าง" ก็คือการสร้างความกดดัน ด้วยเสียงและท่าที่ซึ่งเรียกกันว่า "เถื่อน ๆ" การกระทำเช่นนี้ถือเป็นแบบแผนตายตัวของพิธีกรรมว่าง แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่ถือสากัน เพราะเป็นการแสดงอาภักดิ์ในพิธีกรรม ไม่ใช่ในชีวิตปกติอาจกล่าวได้ว่าพิธีกรรมว่างก็มีภูมิปัญญาเป็นพื้นฐาน เช่นเดียวกับพิธีกรรมอื่น ๆ ใน สังคม

ได้กล่าวแล้วว่าส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาที่เป็นพื้นฐานของพิธีกรรมว่างนี้ ก็คือ อุดมคติหรืออุดมการณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ภายในชุมชนนักศึกษาเอง ความสัมพันธ์ที่นักศึกษาเห็นว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ดีตามอุดมคติ อันอาจนำความสุขและความเจริญมาแก่ชุมชนนั้น คือความสัมพันธ์ที่เรียกในทางวิชาการว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (อันเป็นอีกหัวข้อหนึ่งที่เราจะกล่าวถึงข้างหน้า) ในที่นี้จะสรุปแต่สังเขปไว้ก่อนเพื่อความเข้าใจในเรื่องของพิธีกรรมที่แสดงความสัมพันธ์ของนักศึกษามหาวิทยาลัยไทยว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่นักศึกษาเห็นเป็นอุดมคตินั้น มีลักษณะเด่นดังนี้

(11) ก. เป็นความสัมพันธ์ของคนที่ไม่เท่าเทียมกัน ฉะนั้นการเน้นความแตกต่างทางสถานภาพทางสังคมจึงมีความสำคัญ และต้องคอยตอกย้ำถึงความไม่เท่าเทียมกันนี้อยู่เสมอ

(โดยปกติแล้ว ความไม่เท่าเทียมกันในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เกิดจากการเข้าถึงทรัพยากรไม่เท่ากัน เช่นคนหนึ่งมีที่ดินมาก, มีเงินมาก, หรือมีอำนาจมาก แต่ในชุมชนนักศึกษา อาจกล่าวได้ว่าความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรระหว่างนักศึกษาปีที่ 1 กับรุ่นพี่เกือบไม่แตกต่างกันเลย หรือถ้าจะมีความแตกต่างเช่นมั่งมีและยากจนไม่เท่ากัน ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชั้นปีที่นักศึกษาสังกัด การสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ให้เป็นจริงจึงทำได้ยาก ด้วยเหตุดังนั้นจึงเป็นธรรมดาที่นักศึกษาต้องอาศัยพิธีกรรมเพื่อตอกย้ำความไม่เท่าเทียมกันซึ่งขาดรากฐานทางเศรษฐกิจหรือการเมืองนี้ อย่างมากเสียกว่าที่อาจพบได้ในชุมชนฆราวาส ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ต่อกันในชีวิตจริงมากกว่า)

ข. เป็นความสัมพันธ์ที่กำหนดให้ผู้ต่ำกว่าต้องอยู่ในโอวาท เชื่อฟัง และให้เกียรติแก่ผู้ที่อยู่สูงกว่า ในขณะที่เดียวกันผู้ที่อยู่สูงกว่าก็ต้องแสดงอาการอุปถัมภ์โดยทางสัญลักษณ์เป็นอย่างน้อย เช่นพาไปเลี้ยง, ให้คำแนะนำทางวิชาการ หรือคำแนะนำตลอดจนการนำให้ใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยตามที่ตนมีประสบการณ์มากกว่า (เช่นในพิธีกรรมที่เรียกว่า "ยกครู" ก็เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่แสดงความเหนือกว่าด้านประสบการณ์ แต่ก็อุปถัมภ์ผู้ต่ำกว่าด้วยการแบ่งปันประสบการณ์นั้นให้)

(12) ถ้าเราศึกษาพิธีกรรมว่ากและกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพิธีกรรมนี้ให้ดีก็จะเห็นได้ว่ามีความหมายเชิงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์อยู่มาก

ความสัมพันธ์ในระหว่างชั้นปีต่าง ๆ ในพิธีกรรม ถูกเน้นในเรื่องของสถานภาพและ บทบาทที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด นับตั้งแต่คำพูดและกิริยาที่เรียกว่า "ว่าก" นั้นก็มุ่งจะแสดงอำนาจที่เหนือกว่า และฝึกรายยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าในโครงสร้างทางสถานภาพที่ไม่เท่าเทียมกัน อันเป็น หัวใจของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์

การ "ซ่มน้อง" ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่จะปลุกฝังอุดมการณ์ที่ผู้น้อยต้องยอมเชื่อฟังและอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่

ในทางกลับกันพฤติกรรมของรุ่นพี่ซึ่งแม้ว่าอยู่นอกพิธีกรรมว่าก แต่ก็เกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมว่ากด้วย ก็คือการให้ความช่วยเหลือปกป้องคุ้มครองน้อง การกระทำเช่นนี้อาจทำในรูปองค์กรเช่นชมชนวิชาการต่าง ๆ มีบทบาทในการช่วยเหลือติววิชายาก ๆ แก่น้อง หรือการพาไปเลี้ยง, หาดำรงเหลือใช้ให้, แนะนำและช่วยเหลือในชีวิตประจำวัน ท่าทีของผู้ใหญ่ที่คอยปกป้องผู้น้อยเช่นนี้เป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เป็นการแลกเปลี่ยนของผู้ใหญ่ที่ให้แก่ความเคารพเชื่อฟังของผู้น้อย

(12.1) นอกจากพิธีกรรมว่ากจะมีความสำคัญในการถ่ายทอดสืบต่ออุดมการณ์ของระบบอุปถัมภ์ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นพี่กับรุ่นน้องแล้ว ยังเน้นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างนักศึกษาชายกับนักศึกษาหญิงด้วย กล่าวคือในพิธี

กรรมว่าถ้าจะมีแบบแผนพฤติกรรมบางอย่างที่แสดงว่าผู้ชายมีอำนาจมากกว่าผู้หญิง เห็นได้ชัดจากผู้ทำหน้าที่ว่าก แม้ไว้ในสตีฟว่ากจะมีทั้งนักศึกษาชายและนักศึกษาหญิง แต่ผู้ทำหน้าที่ว่ากจริง ๆ ในพิธีกรรม นับตั้งแต่การสั่งให้น้องใหม่เข้าแถว การไล่ชื่อ การไต่สวนความผิด การสั่งลงโทษ การสั่งให้ร้องเพลงเชียร์ ฯลฯ ตลอดจนการสั่งให้ยุติพิธีกรรมว่ากในแต่ละวัน มักจะเป็นนักศึกษาชาย นักศึกษาหญิงในสตีฟว่าก มักจะยืนดูเฉย ๆ บทบาทของนักศึกษาหญิงในสตีฟว่ากจะอยู่นอกพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ เช่น เมื่อมีการประชุมเตรียมงาน วางแผนการต่าง ๆ ประมวลปัญหา และหาช่องทางแก้ปัญหา นักศึกษาหญิงในสตีฟว่ากจะแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ในที่ประชุมร่วมกับคนอื่น ๆ หรือทำหน้าที่ประสานงานกับฝ่ายอื่น ๆ เพื่อให้พิธีกรรมว่ากดำเนินไปด้วยดี เป็นต้น

อำนาจของนักศึกษาชายในพิธีกรรมยังแสดงออกในตอนท้ายของพิธีกรรม ซึ่งมีแบบแผนให้สตีฟว่ากคุ่มน้องใหม่ให้เข้าแถววิ่งกลับหอ โดยจะวิ่งไปส่งนักศึกษาหญิงตามหอต่าง ๆ ก่อน เมื่อไปถึงหอหญิงแต่ละหอจะมีการบวม เริ่มด้วยเสียงหวีดของผู้หญิงซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของคนที่อ่อนแอและหวาดกลัว ตามด้วยเสียงบวมกึกก้องของนักศึกษาชาย อันเป็นสัญลักษณ์ของคนที่แข็งแรง ทรงพลังและอำนาจ ซึ่งทำให้ผู้ชายมีฐานะเป็นผู้ปกป้องคุ้มครอง

ภายใต้อุดมการณ์ข้างต้น ผู้หญิงจึงยอมจำนนต่อสถานภาพและอำนาจที่เหนือกว่าของผู้ชาย และยอมเป็นผู้ให้บริการต่าง ๆ เช่นยอมเป็นฝ่ายจดเลคเชอร์โดยเพื่อนนักศึกษาชายไม่ต้องจดแต่ยืมไปอ่านก่อนสอบ หรือแม้กระทั่งยอมเป็นผู้ออกค่าเช่าบ้านในกรณีที่ไปเช่าบ้านอยู่ด้วยกันนอกเขตมหาวิทยาลัย (จากการสัมภาษณ์ได้ข้อมูลว่านักศึกษาชายโดดเด่นมากกว่านักศึกษาหญิง เมื่อใกล้วันสอบก็ยืมสมุดเลคเชอร์ของนักศึกษาหญิงไปอ่าน นักศึกษาชายใช้เงินเปลืองกว่านักศึกษาหญิงทำให้เงินไม่ค่อยพอใช้ ถ้าเช่าบ้านอยู่ด้วยกันผู้หญิงมักจะเป็นคนออกค่าเช่าบ้านมากกว่าผู้ชาย หรือออกคนเดียวทั้งหมดและโดยทั่วไปถ้าในบ้านเช่ามีแต่นักศึกษาหญิงอยู่

ด้วยกันจะเกิดความรู้สึกว่าไม่ค่อยปลอดภัย ถ้ามีนักศึกษาชายอยู่ในบ้านเช่าด้วยจะ
รู้สึกอุ่นใจ

-6-

กว่า (อย่างไรก็ตามข้อมูลเหล่านี้ได้จากการสัมภาษณ์นักศึกษาเพียง 2-3 คน อาจไม่
น่าเชื่อถือ) นอกจากนี้ยังปรากฏว่าหอพักของนักศึกษาชายเปิดตลอด 24 ชั่วโมง แต่
หอพักนักศึกษาหญิงเปิด 6.00 น. ปิด 21.00 น.(เสาร์-อาทิตย์ ปิด 22.00 น.) และในชั้น
เรียนวิชา004402 นักศึกษาต้องถ่ายเอกสารบทความหรือหนังสือเพื่ออ่านก่อนเข้า
ห้องเรียนและใช้ประกอบการเรียนทุกชั่วโมง ก็ปรากฏว่าผู้ทำหน้าที่หาบทความหรือ
หนังสือไปถ่ายเอกสารมาแจกเพื่อน ๆ เป็นนักศึกษาหญิงเสมอ

นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างรุ่นพี่กับรุ่นน้องและความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิง
กับผู้ชายดังกล่าวข้างต้นแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาชั้นปีเดียวกันก็ถูกเน้น
เพราะความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะใหม่ย่อมมีผลไปถึงเอกภาพหรือความเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกันของนักศึกษาทั้งหมดด้วย ในพิธีกรรมว่ากจึงเน้นเอกภาพของน้อง
ใหม่อย่างมาก การให้น้องใหม่ท่องจำชื่อเพื่อนทั้งหมดและให้รู้จักเพื่อนทุกคน การให้
ร้องเพลงเชียร์อย่างพร้อมเพรียงกัน การลงโทษน้องใหม่ทุกคนในกรณีที่มีน้องใหม่เพียง
คนเดียวทำผิดล้วนเป็นการเน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของน้องใหม่ ปัจเจก
ลักษณะของน้องใหม่แต่ละคนไม่ว่าจะเป็นเรื่องยากดีมีจน เป็นใครมาจากไหนอายุ
เท่าใด ไม่มีความสำคัญในพิธีกรรม ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของน้องใหม่นี้
ก่อให้เกิดเอกภาพระหว่างน้องใหม่กับรุ่นพี่ทั้งหมดเมื่อน้องใหม่ได้ผ่านพิธีกรรม
"ต้อนรับน้องใหม่" ที่รุ่นพี่จัดขึ้นเพื่อรับสมาชิกใหม่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม
เรียบร้อยแล้ว ทั้งการว่ากและ

กิจกรรมอื่น ๆ ในพิธีกรรมต้อนรับน้องใหม่จะตอกย้ำให้น้องใหม่รักกัน สามัคคีกัน
ร่วมมือกัน พร้อม ๆ กันไปกับการตอกย้ำความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างรุ่นพี่กับรุ่น
น้อง อุดมคติของความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษาในชั้นปีเดียวกันจึงเป็นส่วนหนึ่งที่
จรรโลงความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ภายในกลุ่มนักศึกษาทั้งหมด (รวมทั้งผู้ที่จบ
การศึกษาไปแล้ว) ให้มีความมั่นคงถาวร

อุดมการณ์ของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างรุ่นพี่กับรุ่นน้องและระหว่าง นักศึกษาชายกับนักศึกษาหญิงดังกล่าวข้างต้น ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่ารุ่นพี่มี ทรัพยากร คือความรู้และประสบการณ์ทั้งในและนอกมหาวิทยาลัยมากกว่ารุ่นน้อง และนักศึกษาชายมีประสบการณ์ชีวิตมากกว่านักศึกษาหญิงเพราะในสังคมไทยนั้นผู้

-7-

ชายสามารถใช้ชีวิตแบบหัวทกกันขวิดหรือสามารถเดินทางไปร้อยเอ็ดเจ็ดย่านน้ำใน ขณะที่ผู้หญิงต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนเนื่องจากผู้หญิงต้องระมัดระวังรักษา พรหมจรรย์และผู้หญิงเป็นเพศอ่อนแอ

(13) ได้กล่าวแล้วว่าอุดมการณ์ของพิธีกรรมของนักศึกษานั้นมีสอง ประการ นอกจากเพื่อย้ำในเรื่องของความสัมพันธ์ภายในชุมชนแล้ว ยังต้องการ นิยามหรือกำหนดสถานภาพของตนเองในความสัมพันธ์กับโลกภายนอกอีกด้วย

(14) เพราะเหตุใดนักศึกษาจึงต้องนิยามตนเอง?

ในเมืองไทยนับตั้งแต่มีมหาวิทยาลัยเกิดขึ้น นักศึกษาถูกถือว่าและถือตน ว่าเป็นปัญญาชน และเนื่องจากเป็นปัญญาชน นักศึกษาจึงกลายเป็นอภิสิทธิ์ชน อหัง การของนักศึกษานั้นมีมาก ดังที่สุจิตต์ วงษ์เทศ และชรรค์ชัย บุนปาน เคยกล่าวว่า

"เฮ้ย กูเป็นนิสิตนักศึกษา สติปัญญาเยี่ยงสิงขร

คำนี้จะไปอย่างานบอลล์ สุขสมสโมสร..."

เพื่อยืนยันสถานะที่เป็นอภิสิทธิ์ชน มีสิทธิต่าง ๆ เหนือประชาชนทั่วไป นิสิต นักศึกษาได้จัดให้มีพิธีกรรมรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างเอกลักษณ์ให้กลุ่มของตนเอง เพื่อให้แตกต่างจากคนทั่วไป และแสดงว่าตนมีสิทธิพิเศษที่จะทำอะไรก็ได้ (ทำนองว่า เป็นนักศึกษาเสียอย่าง ทำอะไรก็ไม่น่าเกลียด) เป็นต้นว่า การรับน้องใหม่ด้วยวิธีการ แปลกประหลาดพิสดาร มีการใช้สีทาหน้า ให้ลวดซุ้ม หรือให้ทำพฤติกรรมแปลก ๆ ที่ มนุษย์ธรรมดาไม่ทำกัน การแข่งขันกีฬาประเพณีให้ยิ่งใหญ่ การมีกีฬาเฉพาะของ ตนเองซึ่งสื่อมวลชนเรียกว่า "กีฬาปัญญาชน" เป็นต้น

(15) การว่ากันนั้นนอกจากทำให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังที่ นักศึกษาจำนวนไม่น้อยกล่าวถึงแล้ว เอกภาพที่เกิดขึ้นภายในนี้ยังเป็นเอกภาพของ ความสำนึกว่าตนเองเป็นกลุ่มที่พิเศษแตกต่างออกไปจากกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมอีกด้วย

15.1 ความสำนึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มและความสำนึกว่าตนเองเป็นกลุ่มที่พิเศษแตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม มีผลไปถึงชีวิตภายหลังจบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยอย่างมาก ทั้งในหน่วยงานของรัฐและเอกชนมีการเล่น

-8-

พรรคเล่นพวกในรูปของการเลือกรับบัณฑิตรุ่นน้องจากภาควิชา คณะ หรือมหาวิทยาลัยเดียวกันเข้าทำงานและส่งเสริมให้มีความเจริญก้าวหน้าในการงาน เกิดกลุ่มอุปถัมภ์ขึ้นในหน่วยงานเหล่านั้น กลุ่มอุปถัมภ์นี้จะกลายเป็นกลุ่มที่มีอำนาจในการกำหนดนโยบายและจัดสรรผลประโยชน์ต่าง ๆ ภายในองค์กร ดังกรณีของ "สิงห์ดำ" "สิงห์แดง" ในกระทรวงมหาดไทยวิศวะจุฬาฯ ในบริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด สื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในบริษัทแปซิฟิคคอมมิวนิเคชั่น และสถาบันวิจัยจุฬาฯ ในบริษัทเจเอสแอลจำกัด เป็นต้น

จะเห็นอยู่เสมอว่าผู้ที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยไปแล้วก็ยังประกอบพิธีกรรมเพื่อย้ำสำนึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มและย้ำสำนึกว่าตนเองเป็นกลุ่มที่พิเศษแตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม ดังปรากฏในกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาคมศิษย์เก่าหรือสมาคมนิสิตเก่าของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ การกลับมาร่วมงานวันสถาปนามหาวิทยาลัย การจัดงานสังสรรค์ศิษย์เก่าหรืองานเลี้ยงรุ่น ฯลฯ

นอกจากความสำนึกในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นกลุ่มที่พิเศษแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมจะเกิดขึ้นในหมู่นักศึกษาหรือคนที่จบจากมหาวิทยาลัยเดียวกันแล้ว ยังมีความพยายามที่จะเชื่อมสำนึกร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น ประเพณีการแข่งขันเรือในแม่น้ำเจ้าพระยาระหว่างศิลปากร ศิริราชและธรรมศาสตร์ ประเพณีการไต่วาทิและการแข่งกลอนสดระหว่างจุฬาฯ กับธรรมศาสตร์ฟุตบอลประเพณีจุฬาฯ-ธรรมศาสตร์ งานดนตรีไทยอุดมศึกษา กีฬามหาวิทยาลัย ("กีฬาปัญญาชน") และกิจกรรมบางอย่างของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.) เป็นต้น

(16) เมื่อมหาวิทยาลัยขยายจากเพียงไม่กี่มหาวิทยาลัยออกไปเป็นมหาวิทยาลัย

จำนวนมากขึ้น พิธีกรรมที่ช่วยเชื่อมสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็มีมากขึ้นและมีความสำคัญขึ้นตามลำดับด้วย เช่น การจัดงานร่วมกันระหว่างคณะประเภทเดียวกันที่อยู่ต่างมหาวิทยาลัยกันเช่น "งาน 7 น้อย", งานของเภสัชศาสตร์, แพทย์

-9-

ศาสตร์, เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ โดยเวียนแหล่งที่จัดจากมหาวิทยาลัยหนึ่งไปยังอีกมหาวิทยาลัยหนึ่ง

งานเหล่านี้ถือได้ว่าเป็น "พิธีกรรม" เช่นกันเพราะมีการทำซ้ำ ๆ และมีแบบแผนกิจกรรมที่ค่อนข้างแน่นอน

เราอาจอธิบายภูมิปัญญาหรืออุดมการณ์ของพิธีกรรมเหล่านี้ได้จากความพยายามจะยืนยันในอิทธิพลของกลุ่มนักศึกษาที่มีในสังคม ในขณะที่เดียวกันก็เป็น การสร้างเอกภาพหรือการรวมกลุ่มของกลุ่มอาชีพ เพื่อให้เป็นอำนาจต่อรองในสังคม ภายหน้าเมื่อต้องจบการศึกษาไปทำงานในสังคมแล้ว

ฐานพลังของการรวมกลุ่มวิชาชีพไม่ได้อยู่ที่สมาคมวิชาชีพ แต่อยู่ที่การสร้างสำนึกร่วมกันในระดับที่เป็นนักศึกษา จะเห็นได้ว่าการต่อรองในสังคมหลายครั้งด้วยกัน พลังของสมาคมวิชาชีพในการต่อรองไม่ได้อยู่ที่สมาคม แต่อยู่ที่ความเคลื่อนไหวของนักศึกษาในคณะที่สังกัดวิชาชีพนั้น ๆ มากกว่า เช่นฐานพลังในการต่อรองของสมาคมเภสัชกรในเรื่องกฎหมายร้านขายยา ไม่ได้อยู่ที่สมาคมเภสัชกร เท่ากับความเคลื่อนไหวของนักศึกษาเภสัชศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

(17) ในระยะ 2 - 3 ปีที่ผ่านมา พิธีกรรมวักได้เปลี่ยนรูปแบบหรือถูกยกเลิกไปในคณะ ต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยไปมากแล้ว คณะที่ยังทำพิธีกรรมนี้ก็ยังเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้ "โหดน้อยลง" ในขณะเดียวกันก็เพิ่มกิจกรรมอื่น ๆ เข้ามาในพิธีกรรมวัก เช่นเพิ่มกิจกรรมวิชาการเข้ามาด้วยเพื่อช่วยการเรียนของน้อง หรืออาจพาน้องไปเลี้ยงอาหารเด็กกำพร้า เป็นต้น หรือแม้แต่ในการวักเองก็เป็นการพูดกันดี ๆ แสดงความรักและการให้เกียรติแก่กันมากขึ้น

(18) การเปลี่ยนรูปแบบของพิธีกรรมนี้ มีความหมายได้ทั้งสองอย่างคือ

ก. อุดมการณ์เดิมคือความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ยังอาจแทรกอยู่ในพิธีกรรม

วากแบบใหม่ที่จัดขึ้น หรืออาจเป็นอุดมการณ์หลักในพิธีกรรมอื่น ๆ ของนักศึกษา มหาวิทยาลัย ดังจะเห็นได้ว่าแม้จะเปลี่ยนการวักด้วยกิริยาวาจาที่หยาบคายหรือ ข่มขู่ แต่ความสัมพันธ์หลักในพิธีกรรมยังเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง "ผู้ใหญ่" หรือรุ่นพี่ กับ "ผู้

-10-

น้อย" หรือรุ่นน้องอยู่นั่นเอง เพียงแต่เปลี่ยนมาเน้นด้านการอุปถัมภ์ช่วยเหลือ ของ "ผู้ใหญ่" ที่มีต่อผู้น้อย แทนที่จะเน้นการเคารพเชื่อฟังของผู้น้อยที่พึงมีต่อ ผู้ใหญ่ ดังเช่น

การตีวิชาที่ยากของรุ่นพี่แก่รุ่นน้องเป็นต้น

ข. ในขณะที่เดียวกันก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยมีผลกระทบต่อ นักศึกษามหาวิทยาลัยด้วย อุดมการณ์ของปัญญาชนในสังคมที่รับรู้กันทั่วไปคืออุดมการณ์ของ ประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญแก่ความเสมอภาค และความรับผิดชอบต่อผู้ด้อยโอกาส เมื่อ นักศึกษานิยามตนเองว่าเป็นปัญญาชน นักศึกษาก็ต้องยอมรับอุดมการณ์นั้นด้วย แต่อุดมการณ์ ประชาธิปไตยและความรับผิดชอบต่อผู้ด้อยโอกาส ขัดแย้งกับอุดมการณ์ของระบบอุปถัมภ์เป็น ตรงกันข้ามเลย

ภูมิปัญญาหรืออุดมการณ์ในพิธีกรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยปัจจุบันจึงออกจะสับสน กันอยู่ไม่น้อย เช่น การพารุ่นน้องไปเลี้ยงข้าวเด็กกำพร้า นั้น ไม่ได้แสดงสถานภาพที่สูงกว่าของรุ่น พี่เลย กิริยาอาการที่ให้เกียรติซึ่งกันและกันก็ขัดแย้งกับอุดมการณ์ของความสัมพันธ์เชิง

อุปถัมภ์ เพราะการให้เกียรติตามมารยาทสมัยใหม่หมายถึงการถือว่าอีกฝ่ายหนึ่งเสมอภาคกับตนเอง

(19) ความขัดแย้งนี้อาจนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มหรือ "พรรค" ของนักศึกษาต่าง ๆ ที่ เน้นอุดมการณ์ต่างชนิดกัน หรือระหว่าง "ชุมนุม" ต่าง ๆ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นมากกว่าก็คือกิจกรรมของ นักศึกษาในรูปของพิธีกรรมจะผสมปนเปอุดมการณ์ซึ่งขัดแย้งกันเองเช่นนี้ ทั้งนี้ไม่แตกต่างจากคน อื่นจำนวนมากในสังคมไทยปัจจุบันที่งุนงงและสับสนเกี่ยวกับค่านิยมเก่าและใหม่ที่ตนต้องเผชิญไป พร้อม ๆ กัน

ทั้งนี้เราอาจเห็นได้ว่าอุดมการณ์ของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ก็ยังมีบทบาทในสังคมไทย เช่น การเล่นเส้นเล่นสายในการทำงาน การมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ยังมีส่วนช่วยให้เกิด ความก้าวหน้าในชีวิตอยู่ไม่น้อย แต่ในขณะที่เดียวกันอุดมการณ์ของสังคมประชาธิปไตยก็มี ความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ สิ่งที่เคยเป็น ความดีในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เช่น การช่วย พรรคพวก กลับกลายเป็นที่สงสัยรังเกียจ ต้องทำโดยไม่เปิดเผย

